

HANNA WALENTYNA GÓRSKA

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ORCID: <https://orcid.org//0000-0001-5812-950X> * hanna.gorska@op.pl

Zgłoszono: 10.07.2020; recenzowano: 10.02.2021; zaakceptowano do publikacji: 06.05.2021

PROBLEMATYKA ZWIĄZANA Z TŁUMACZENIEM HEBRAJSKIEGO TERMINU כְּנֹר

DIFFICULTIES IN TRANSLATING THE HEBREW TERM כְּנֹר

Abstract

The Hebrew Bible abounds in examples of musical instruments and כְּנֹר is one of them. Archaeological research does not provide an unambiguous answer to the question of what this instrument looked like, because we do not have any finds that would present an instrument signed as כְּנֹר. The problem also refers to biblical translations both in the Septuagint and Vulgate, as well as to translations of the Bible into Polish. We see in them attempts to translate כְּנֹר using different instrument names, with no consistency in individual Bible translations.

Keywords: harp, lyre, lute, zither, musical instrument, כְּנֹר

Abstrakt

W Biblii Hebrajskiej występuje wiele instrumentów muzycznych, jednym z nich jest כְּנֹר. Odkrycia archeologiczne nie dają jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jak wyglądał ten instrument, ponieważ nie istnieje żadne znalezisko, które przedstawiałoby jakiś instrument podpisany jako כְּנֹר. Problem jest widoczny również w przekładach biblijnych, zarówno w Septuagincie i Wulgacie, jak również w tłumaczeniach Biblii na język polski. Widać w nich próby przetłumaczenia כְּנֹר za pomocą różnych nazw instrumentów, przy jednoczesnym braku konsekwencji w poszczególnych przekładach biblijnych.

Słowa kluczowe: harfa, lira, lutnia, cytra, instrument muzyczny, כְּנֹר

WSTĘP

Termin כְּנֹר jest nazwą jednego z instrumentów, którym posługiwano się w czasach starotestamentalnych. Ustalenie jednak, jakim dokładnie był instrumentem, jest bardzo trudne lub wręcz niemożliwe. Nie ma żadnego malowidła przedstawiającego lirę czy jakikolwiek inny instrument, który byłby podpisany jako כְּנֹר. Brak takich przedstawień może wynikać z zakazu tworzenia podobizn postaci ludzkich, który obowiązywał Izraelitów. W konsekwencji nie malowano również orkiestry ani przyjęć czy religijnych uroczystości, którym towarzyszyła gra na instrumentach (Waśkiewicz 2009, 235-236). Trudności takiej nie sprawia natomiast ustalenie, jakie instrumenty były używane na pobliskich terenach, dlatego wielu badaczy, na tej podstawie, próbuje określić, czym był כְּנֹר. Ze względu na to, że uznaje się כְּנֹר i נָקֵל jako instrumenty zbliżone pod względem wyglądu i sposobu gry, odkrycie, które potwierdzałoby, że כְּנֹר był lirą, można by zastosować również do נָקֵל. Ponadto, odkrycia archeologiczne dają w tej kwestii różne wyniki. Przykładowo, bazując na malowidłach nagrobnych z Beni-Hassan w Egipcie, uważa się, że כְּנֹר był lirą z tej racji, iż w procesji kananejskich kupców jeden z mężczyzn gra na instrumencie, który został określony jako lira (Rachuta 2015, 97). Jednakże gliniane tablice z Uruk posiadają piktograficzny znak przedstawiający sumerycką harfę w kształcie czółna (*Encyklopedia Biblijna* 2004, 782). Na podstawie więc tego znaleziska כְּנֹר jest już określany nie jako lira, ale harfa. Sytuacja jeszcze bardziej się komplikuje, kiedy spojrzysz się na odkrycia dokonane w grobowcu królowej Pu-Abi. Zostały tam bowiem znalezione zarówno harfy jak i liry (*Encyklopedia Biblijna* 2004, 782; Szczepanowicz 2016, 121; Montagu 2006, 29-30).

Tłumacz w przypadku nazwy instrumentu ma kilka możliwości. Pierwszą z nich jest adaptacja lingwistyczna. Taką sytuację widać na przykład, kiedy w Septuagincie w miejsce hebrajskiego כְּנֹר zostaje użyte ἡ κιθάρᾱ. Jeżeli spojrzysz się na zapis spółgłoskowy, można zobaczyć jeszcze wyraźniej, że występuje tutaj zjawisko zgrecyzowania hebrajskiego terminu. Tłumacz stworzył neologizm w taki sposób, by z jednej strony zachować oryginalną nazwę instrumentu, a z drugiej wprowadzić zapis przy pomocy liter greckich oraz brzmienie odpowiednie dla tej kultury. Kolejnym sposobem jest użycie nazwy, która już istnieje i określa instrument znany w kulturze, dla której tworzony jest przekład biblijny, który jednocześnie posiadałby podobne cechy do tego, który występuje w tekście oryginalnym. Problem pojawia się jednak w przypadku, kiedy tłumacz nie posiada wiedzy na temat danego instrumentu, w tym wypadku כְּנֹר. W takiej sytuacji użycie nazwy istniejącego w kulturze tłumacza instrumentu może wprowadzić w błąd czytelnika tego przekładu. Zastosowanie pierwszej z metod wyklucza ten błąd, jednak jednocześnie stawia czytelnika przed wymaganiem znajomości i analizy wszystkich fragmentów lub chociaż tych ich części, w których występuje dany instrument, i na ich podstawie może wyciągać wnioski na temat tego, jakie cechy on posiada. W przypadku zastosowania drugiej metody w pewien sposób czytelnik dostaje już taką

informację, przy założeniu, że wie, czym przykładowo jest harfa lub lira, i posiada o niej podstawowe informacje oraz że tłumacz rzeczywiście posiadał wiedzę na temat instrumentu występującego w teście oryginalnym.

1. SEPTUAGINTA

W Septuagincie występują cztery terminy, którymi zastąpiono hebrajską nazwę כְּנֹר: ἡ κινύρα, ἡ κιθάρα, τό ψαλτήριον, τό ὄργανον. Poniższa tabela przedstawia, ile razy w danej księdze i w jakich wersetach występują poszczególne tłumaczenia¹.

Słowo	Nazwa Księgi	Ilość	Wersety
ἡ κινύρα	1 Sm	3	10,5; 16,16.23
	2 Sm	1	6,5
	1 Krl	1	10,12
	1 Krn	8	13,8; 15,16.21.28; 16,5; 25,1.3.6
	2 Krn	3	5,12; 20,28; 29,25
	Ne	1	12,27
ἡ κιθάρα	Rdz	1	31,27
	2 Krn	1	9,11
	Hi	2	21,12; 30,31
	Ps	10	33,2; 43,4; 57,9; 71,22; 92,4; 98,5 ² ; 108,3; 147,7; 150,3
	Iz	5	5,12; 16,11; 23,16; 24,8; 30,32
τό ψαλτήριον	Rdz	1	4,21
	Ps	3	49,5; 81,3; 149,3
	Ez	1	26,13
τό ὄργανον	Ps	1	137,2

Najczęściej, czyli 19 razy, stosowane jest ἡ κιθάρα. Taki sposób tłumaczenia jest adaptacją כְּנֹר do kultury greckiej, ponieważ ἡ κιθάρα była instrumentem typowo kultury greckiej, a nie izraelskiej (Pawłowski 2017, 104-105). Przypuszcza się, że był to instrument podobny do כְּנֹר pod względem budowy i użycia, czyli strunowy, pozwalający na to, by jednocześnie na nim grać i śpiewać, co byłoby zgodne z biblijnymi opisami כְּנֹר (Pawłowski 2017, 106). Widać więc tutaj próbę przetłumaczenia כְּנֹר na taki grecki instrument, który posiadałby cechy wynikające z tekstów biblijnych, w których występuje כְּנֹר. Nie wiadomo jednak, czy tłumacz znał również jakieś inne źródła opisujące ten instrument, czy jego wybór tłumaczenia został oparty jedynie na przekazie Biblii Hebrajskiej. Również w Księdze Psalmów ἡ κιθάρα jest najczęstszym tłumaczeniem hebrajskiego כְּנֹר, ponieważ został on tam w taki sposób użyty aż 10 razy, czyli w większości wersetów. Jednak nie jest to jedyne tłumaczenie tego hebrajskiego terminu w Księdze Psalmów.

¹Numeracja Psalmów zastosowana w tym rozdziale jest zgodna z tą, która zastosowana została w Biblii Hebrajskiej.

Pokazuje to niekonsekwencje, nie tylko w obrębie całego Starego Testamentu, ale nawet pojedynczej księgi biblijnej. Nie jest to ponadto jedyna taka sytuacja, również w Księdze Rodzaju oraz 2 Księdze Kronik znajdują się różne tłumaczenia כְּנֹר.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że ἡ κιθάρα nie występuje w Septuagincie jedynie jako tłumaczenie כְּנֹר. Łączna liczba wystąpień tego greckiego terminu to 32, co oznacza, że 13 razy został użyty jako tłumaczenie innych hebrajskich słów. Przykładowo w Rdz 4,21 został użyty jako tłumaczenie עֵינָב, co ciekawe w wersecie tym występuje również כְּנֹר, jednak przetłumaczony w tym miejscu jako τὸ ψαλτήριον.

Kolejnym terminem, za pomocą którego w Septuagincie oddana jest hebrajska nazwa instrumentu כְּנֹר, to ἡ κινύρα. W taki sposób, został on użyty 17 razy, czyli prawie tyle samo co ἡ κιθάρα. Jest to morfologiczna adaptacja (Pawłowski 2017, 104-105) lub transliteracja (Waśkiewicz 2009, 241) hebrajskiego terminu. Widać między tym terminem a כְּנֹר zgodność spółgłosek, jest więc to w pewien sposób zgrecyzowane brzmienie hebrajskiego terminu. W tej sytuacji oczywiście za pomocą ἡ κινύρα nie zostaje przetłumaczone żadne inne hebrajskie słowo w Biblii².

Inny termin używany przez Septuagintę w miejscu hebrajskiego כְּנֹר to τὸ ψαλτήριον. Jak widać, w tej sytuacji tłumacz nie zastosował już adaptacji morfologicznej. Może to oznaczać, że osoba zajmująca się tymi fragmentami знаła instrument kultury greckiej, który był bliski hebrajskiemu כְּנֹר, a jednocześnie uważała, że jest on lepszym odpowiednikiem niż ἡ κιθάρα. Również i w tej sytuacji nie wiadomo, czy tłumacz kierował się w swoim wyborze jedynie cechami przedstawianymi przez Biblię Hebrajską, czy może znał dokładniejsze opisy כְּנֹר z innych źródeł lub wręcz widział ten instrument. Ponadto nie można stwierdzić, czy analogia między tymi dwoma instrumentami dotyczyła budowy, dźwięku czy techniki gry. W Księdze Psalmów za pomocą τὸ ψαλτήριον hebrajski termin כְּנֹר zostaje przetłumaczony 3 razy, poza tym pojawia się w takim użyciu jeszcze tylko w Rdz 4,21 i Ez 26,13, natomiast w całej Septuagincie τὸ ψαλτήριον jest użyte 25 razy, w tym 10 razy w Księdze Psalmów. Dodatkowo, tak jak w przypadku ἡ κιθάρα, również i tutaj można znaleźć miejsca, gdzie w danym wersecie znajduje się כְּנֹר, ale τὸ ψαλτήριον zastosowany jest do przetłumaczenia innego hebrajskiego słowa. Taka sytuacja jest widoczna na przykład w Ps 57,9, gdzie כְּנֹר zostaje przetłumaczony jako ἡ κιθάρα, natomiast τὸ ψαλτήριον jest tłumaczeniem גִּבֹּל.

W Septuagincie istnieje jeszcze jeden grecki termin, za pomocą którego został przetłumaczony כְּנֹר. Jest to τὸ ὄργανον, tłumaczenie to zostało zastosowane tylko jeden raz, w Ps 137,2, natomiast w całej Septuagincie użyte jest 28 razy w tym dwa razy jako tłumaczenie instrumentu uważanego za blisko spokrewniony z כְּנֹר, czyli גִּבֹּל³.

² ἡ κινύρα poza miejscami, w których został użyty jako tłumaczenie כְּנֹר, występuje jeszcze 4 razy, jednak są to fragmenty ksiąg deuterokanonicznych.

³ Taka sytuacja występuje jedynie w Księdze Amosa, gdzie τὸ ὄργανον zostało użyte tylko dwa razy, za każdym razem jako tłumaczenie גִּבֹּל.

Uwidaczniający się w dokonanej analizie brak konsekwencji w tłumaczeniu כְּנֹר na język grecki, zarówno w obrębie całej Septuaginty jak i jej poszczególnych ksiąg, sugeruje, że autorzy tego dzieła nie wiedzieli, czym jest כְּנֹר lub znali ten instrument, jednak nie potrafili znaleźć w swojej kulturze instrumentu, który byłby do niego dostatecznie podobny pod względem budowy oraz wydobywającego się z niego dźwięku. Ponadto, stosowanie tych samych tłumaczeń do כְּנֹר i innych instrumentów, pokazuje, że ten problem dotyczył ogólnie hebrajskiego słownictwa z zakresu muzyki biblijnej.

2. WULGATA

Tak jak Septuaginta, również w Wulgacie widać problem z określeniem, czym był instrument nazywany w Biblii Hebrajskiej כְּנֹר. Wulgata nie tłumaczy tego hebrajskiego terminu w sposób konsekwentny, w łacińskiej wersji Starego Testamentu zamiast כְּנֹר pojawiają się takie słowa jak: *cithara*, *lyra*, *psalterium*, *organum*. Jednak wykazuje ona większą konsekwencję niż Septuaginta, ponieważ w większości wersetów termin כְּנֹר zostaje przełożony jako *cithara*. Widać to w tabeli, która przedstawia, w ilu miejscach danej księgi oraz w jakich jej wersetach zostało zastosowane w Wulgacie dane tłumaczenie כְּנֹר⁴.

Słowo	Nazwa Księgi	Ilość	Wersety
<i>cithara</i>	Rdz	2	4,21; 31,27
	1 Sm	3	10,5; 16,16.23
	2 Sm	1	6,5
	1 Krl	1	10,12
	1 Krn	6	13,8; 15,21. 28; 25, 1.3.6
	2 Krn	4	5,12; 9,11; 20,28; 29,25
	Ne	1	12,27
	Hi	2	21,12; 30,31
	Ps	10	33,2; 43,4; 57,9; 71,22; 92,4; 98,5 ² ; 108,3; 147,7; 150,3
	Iz	5	5,12; 16,11; 23,16; 24,8; 30,32
	Ez	1	26,13
<i>organum</i>	Ps	1	137,2
<i>psalterium</i>	Ps	3	49,5; 81,3; 149,3
<i>lyra</i>	1 Krn	2	15,16; 16,5

Cithara to wyraz zapożyczony z języka greckiego. Można go przetłumaczyć jako: „cytra”, „lutnia”, „lira”. Ze złożenia tego słowa z czasownikiem *canere* powstał termin *citharicen*, który oznacza osobę grającą na instrumencie określanym jako *cithara*. Taką osobę w języku łacińskim określa również inny termin, który jest

⁴ Numeracja Psalmów zastosowana w tym rozdziale jest zgodna z tą, która zastosowana została w Biblii Hebrajskiej.

zapożyczony z języka greckiego, a mianowicie *citharista*. Od terminu *cithara* pochodzą jeszcze inne łacińskie słowa, takie jak: *citharicus* (śpiewany przy akompaniamencie lutni/cytry), *citharistria* (tłumaczony jako: „cytrzystka”, „lutnistka”), *citharizo* (czasownik oznaczający grę na instrumencie *cithara*), *citharoeda* (określa kobietę śpiewającą przy wtórze lutni, cytry, na której jednocześnie sama gra) oraz męska forma tego rzeczownika – *citharoedus*. W języku tym istnieje ponadto przymiotnik *citharoedicus* określający pieśń, która nadawała się do akompaniamentu instrumentu określanego jako *cithara*) (*Słownik* [Plezia] 2007a, 527; *Słownik* [Korpanty] 2001a, 327).

Tłumaczenie *cithara*, oprócz jednego miejsca, za każdym razem w księgach protokanonicznych, stosowane jest jako tłumaczenie hebrajskiego כְּנֹר. Jedyne wyjątek znajduje się w Ps 81,3, gdzie termin ten został użyty jako tłumaczenie hebrajskiego נָבֵל.

Termin *lyra* jest również pochodzenia greckiego, tłumaczony jako: „cytra”, „lutnia”, „lira”. Pochodzi od niego rzeczownik *lyricen*, który oznacza osobę grającą na tym instrumencie. Na określenie takiej osoby istnieje również termin pochodzenia greckiego, a mianowicie *lyristes* oraz *lyristria* (*Słownik* [Plezia] 2007b, 406; *Słownik* [Korpanty] 2001b, 221). W języku łacińskim istnieje również przymiotnik *lyricus*, który oznaczał coś przynależnego do liry, jak np. utwór. Określał on także dźwięki wydawane przez ten instrument (*lyrici soni* – „dźwięki liry”). Ponadto termin *lyra* posiadał również w języku łacińskim przenośne znaczenie mocy twórczej artysty oraz jego inspiracji czy poezji lirycznej (*Słownik* [Korpanty] 2001b, 221).

Łaciński termin *lyra* w tłumaczeniach ksiąg protokanonicznych pojawia się jeszcze 4 razy (1 Krl 10,12; 2 Sm 6,5; Iz 5,12; Am 5,23), w każdym z tych miejsc jest użyty jako tłumaczenie נָבֵל, czyli instrumentu uważanego za blisko spokrewniony z כְּנֹר. Ponadto warto zwrócić uwagę na fakt, iż w trzech spośród tych wersetów występuje również omawiany termin כְּנֹר, który w tych miejscach tłumaczony jest jako *cithara*.

W Wulgacie występuje jeszcze jedno tłumaczenie כְּנֹר: *psalterium*. Posiada greckie pochodzenie i oznacza: „instrument strunowy podobny do kithary”; „rodzaj harfy”. Pochodzi od niego nazwa osoby grającej na tym instrumencie: *psalteria*, *psaltes* (*Słownik* [Plezia] 1999, 372; *Słownik* [Korpanty] 2001b, 569). Takie tłumaczenie hebrajskiego כְּנֹר w Wulgacie zostało użyte trzy razy, a każdy z wersetów znajduje się w Księdze Psalmów. Nie są to jednak jedyne fragmenty tej księgi, gdzie występuje *psalterium*, termin ten zostaje tutaj użyty jeszcze 4 razy i za każdym razem stanowi tłumaczenie נָבֵל. Natomiast we wszystkich tekstach protokanonicznych termin ten został zastosowany 26 razy.

Ostatnim już rodzajem tłumaczenia כְּנֹר jest *organum*. Tak samo jak wcześniejsze, termin ten jest pochodzenia greckiego. Na język polski można go przetłumaczyć jako: „instrument”; „narzędzie”; „instrument muzyczny”; „piszczalka”; „organ”; „urządzenie mechaniczne” (*Słownik* [Plezia] 2007b, 737; *Słownik* [Korpanty] 2001b, 385). Takie łacińskie tłumaczenie omawianej tutaj hebrajskiej nazwy

instrumentu pojawia się w Wulgacie tylko raz, natomiast wszystkich miejsc w tekstach protokanonicznych, gdzie zastosowano *organum* jest 16, gdzie użyte jest jako tłumaczenie dla: כְּנֹר, עֹיִבָּ; כְּלִי; נָקֶל.

Mimo że Wulgata przejawia większą konsekwencję niż Septuaginta i w większości miejsc tłumaczy כְּנֹר jako *cithara*, to jednak i w przypadku tego przekładu występują miejsca, gdzie ten hebrajski termin oddany jest za pomocą innych łacińskich słów. Dodatkowo, w przeciwieństwie do Septuaginty, Wulgata nie posiada, żadnego neologizmu, który byłby próbą stworzenia zlatynizowanej nazwy dla כְּנֹר, choć zdaje się, że dość bliskie takiego efektu jest tłumaczenie *cithara*. Ponadto, jak można zaobserwować na podstawie przedstawionej analizy, również w kwestii łacińskich pojęć nie ma jednoznacznego tłumaczenia na język polski.

3. POLSKIE PRZEKŁADY

W polskich przekładach biblijnych stosowane są zazwyczaj 4 różne rzeczowniki, za pomocą których tłumaczy się termin כְּנֹר, są nimi: „cytra”, „harfa”, „lutnia”, „lira”. Oprócz nich, choć bardzo rzadko, występują również takie tłumaczenia jak: „instrument muzyczny”, „kitarra”, „arfa”. Bardziej szczegółowa analiza tej problematyki zostanie teraz przedstawiona na przykładzie Księgi Psalmów. Poniższa tabela przedstawia 18 przekładów Biblii⁵ na język polski z wyszczególnioną ilością konkretnych tłumaczeń terminu כְּנֹר w Księdze Psalmów. Z tej racji, że w pięciu wydaniach Biblii Tysiąclecia tłumaczenia כְּנֹר w Księdze Psalmów nie ulegają zmianie, wydania te nie zostały rozdzielone na osobne rubryki.

	harfa	lutnia	lira	cytra	inne
Biblia Tysiąclecia, wyd. 1-5	4	0	1	9	0
Edycja św. Pawła	0	0	4	10	0
Biblia, Wyd. Świętego Wojciecha	2	1	0	11	0
Biblia Warszawsko-Praska	6	2	1	5	0
Biblia Ewangelicznego Instytutu Biblijnego	0	1	0	13	0
Biblia Ekumeniczna	1	0	0	13	0
Biblia Brzeska	13	0	0	0	1
Psalterz w przekładzie R. Brandstaettera	0	3	1	10	0
Septuaginta w języku polskim	3	0	6	0	5
Biblia Jakuba Wujka	0	0	0	7	7
Przekład Interlinearny	3	1	1	9	0
Nowy Przekład Dynamiczny	4	2	1	7	0
Biblia Gdańska	0	3	0	11	0
Biblia w przekładzie I. Cyłkowa	0	4	1	10	0

⁵ Wliczając w to poszczególne wydania Biblii Tysiąclecia.

Jak wynika z zestawienia, najczęściej stosowanym tłumaczeniem כִּנּוֹר w języku polskim jest „cytra”. Spośród przeanalizowanych przekładów tylko dwa nie tłumaczą ani razu כִּנּוֹר w ten sposób, natomiast w pozostałych takie tłumaczenie w Księdze Psalmów przeważa. Cytra należy do chordofonów szarpanych, jest instrumentem renesansowym, który w XVII wieku został wyparty przez gitarę, natomiast w XX wieku wszedł do muzyki ludowej. Posiada płaskie pudło rezonansowe, zazwyczaj w formie trapezu lub prostokąta, do którego zamocowanych jest od 30 do 45 strun, za które szarpie się przy pomocy plektronu lub palców (*Encyklopedia popularna* 1982, 142; Cittern 2020; Zither 2020).

Drugim pod względem częstotliwości użycia w Księdze Psalmów jest tłumaczenie כִּנּוֹר za pomocą słowa „harfa”. W tym wypadku aż 6 spośród omawianych przekładów nie stosuje się ani razu takiego tłumaczenia w Księdze Psalmów. Natomiast w Biblii Brzeskiej takie tłumaczenie pojawia się 13 razy, tylko raz znajduje się inna nazwa instrumentu – „arfa”. Wygląda więc, że nie jest to odmienne tłumaczenie, a jedynie błąd lub inna forma zapisu tej samej nazwy. W takiej sytuacji byłby to jedyny przekład Biblii na język polski, spośród analizowanych w tej pracy, w którym termin כִּנּוֹר zostałby przetłumaczony konsekwentnie tak samo w całej Księdze Psalmów. Harfa, podobnie jak cytra, należy do chordofonów szarpanych. Instrument ten ma trójkątny kształt i w obecnych czasach 46 strun (*Encyklopedia popularna* 1982, 266). Znany jest od ok. 5000 lat, również na terenach, gdzie powstawała Biblia Hebrajska (Harfa 2020).

Kolejne tłumaczenia כִּנּוֹר to „lira” oraz „lutnia”, częstotliwość ich stosowania w miejscu hebrajskiego כִּנּוֹר jest zbliżona. Obydwa instrumenty należą do tej samej grupy, jaką są chordofony szarpane (*Encyklopedia popularna* 1982, 413). Na lirze grano palcami lub używając plektronu, wysokość dźwięku była uzyskiwana poprzez dotykanie strun palcami w tak zwanym oknie (Popławska i Lachowicz 2017, 698). Należy do instrumentów antycznych, jej korpus początkowo tworzony był z żółwiej skorupy, osadzone w nim były dwa ramiona łączące się u góry poziomo za pomocą jarzma. W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że przez wieki instrument ten ewoluował m.in. w kwestii ilości strun. W średniowieczu lira posiadała 1-3 strun, późniejsze egzemplarze 7, a następne zmiany w instrumencie spowodowały, że zakładano 1-2 struny melodyczne i 2-4 burdonowe (Lira 2020).

Lutnia posiada pudło rezonansowe o migdałowatym kształcie oraz dość krótką, ale szeroką szyjkę, do której doduszane są palcami struny w celu uzyskania konkretnego dźwięku. Posiada od 6 do 16 strun, które szarpie się przy pomocy plektronu lub palcami (Lutnia 2020).

Warto również w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, iż w niektórych fragmentach hebrajskie כִּנּוֹר ו נָבֵל są tłumaczone naprzemiennie tymi samymi polskimi nazwami instrumentu. Przykładowo w Biblii wydanej przez Edycję Świętego Pawła w Ps 81,3 כִּנּוֹר przetłumaczono jako „lira”, a נָבֵל jako „cytra”, natomiast w Ps 92,4 widoczne jest odwrotne tłumaczenie, gdzie כִּנּוֹר został określony jako „cytra”, zaś נָבֵל jako „lira”.

W przypadku polskich tłumaczeń zauważalne jest, że próbuje się oddać ten hebrajski termin za pomocą polskiej nazwy instrumentu, który pod jakimś względem byłby zbliżony do כְּנֹר. Jednak w żadnym z przedstawianych w tej pracy polskich przykładów Biblii nie zastosowano w Księdze Psalmów zabiegu, który oznaczałby nie tyle przetłumaczenie tego hebrajskiego terminu na język polski, co raczej spolszczenie hebrajskiej nazwy. Ponadto, brak jest konsekwencji przy tłumaczeniu כְּנֹר już na płaszczyźnie jednej tylko księgi. Fakt ten zapewne wynika z tego, że obecnie badacze nie są w stanie określić, czym dokładnie był ten hebrajski instrument. Nie jest jednak zrozumiałe, dlaczego przy takiej problematyce nie zostało zastosowane jedno tłumaczenie tego hebrajskiego terminu w obrębie danego przekładu lub chociażby poszczególnych ksiąg. Jednak, jak zostało przedstawione wcześniej, taka sytuacja dotyczy również Septuaginty i Wulgaty.

ZAKOŃCZENIE

Określenie, jakim dokładnie instrumentem muzycznym jest כְּנֹר, który występuje w Biblii Hebrajskiej 42 razy, jest bardzo trudne. Nie ma żadnego znaleziska archeologicznego, takiego jak np. malowidło, które w sposób jednoznaczny mogłoby pokazać, jak wyglądał ten instrument. Możliwe również, że nigdy nie zostanie odkryty artefakt, który w sposób pewny rozwiąże tę niejasność. Wynika to przede wszystkim z dwóch faktów: zakazu przedstawiania postaci ludzkich w religii izraelskiej; tego, że musiałby widnieć na takim znalezisku również podpis przedstawionego instrumentu. Z tej racji możliwe, że już istnieją w zbiorach muzealnych przedstawienia כְּנֹר, jednak brak podpisu sprawia, że możliwe jest jedynie stawianie pewnych hipotez, czy jest to na pewno ten instrument, czy może inny, jak na przykład נָבֵל, który uznaje się za blisko spokrewniony z כְּנֹר.

Z tego względu bardzo trudno jest znaleźć odpowiednie tłumaczenie dla tej hebrajskiej nazwy instrumentu, co zauważalne jest już w przypadku Septuaginty. Zarówno tam jak i w Wulgacie występują cztery różne terminy, za pomocą których próbowano wyrazić, czym był כְּנֹר. Natomiast w przypadku polskich przekładów Biblii problem ten jest jeszcze większy, co zdaje się być zrozumiałe ze względu na większą odległość czasową między przekładem a okresem powstawania oryginalnego tekstu. Jednocześnie zauważalna jest, zarówno w Septuagincie, Wulgacie, jak i polskich tłumaczeniach Biblii, niekonsekwencja, która występuje nie tylko w obrębie danego przekładu, ale również poszczególnych ksiąg biblijnych w danym przekładzie. Ponadto, niejednokrotnie terminy כְּנֹר i נָבֵל są tłumaczone naprzemiennie przy pomocy danego terminu, tak jakby te dwie hebrajskie nazwy instrumentów były synonimami, co oczywiście nie jest poprawne.

BIBLIOGRAFIA:

- Biblia Brzeska 1563*, red. Peter Krolikowski. 2013. Kraków: Collegium Columbinum.
- Biblia czyli Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza (Testamentu)*. 2018. Katowice: Śląskie Towarzystwo Biblijne w Katowicach.
- Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z księgami deuterokanonicznymi. Przekład ekumeniczny z języków oryginalnych*. 2017. Warszawa: Towarzystwo Biblijne w Polsce.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*, red. Karl Elliger i Wilhelm Rudolph. 1975. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Biblia Sacra Vulgata*, red. Robert Weber et al. 1984⁴. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza. Przekład z języka hebrajskiego, aramejskiego i greckiego*. 2019. Poznań: Ewangeliczny Instytut Biblijny.
- Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r.*, red. Janusz Fankowski. 2013. Warszawa: Vocatio.
- Cittern. W: *The Concise Oxford Dictionary of Music*. 2020. Dostęp: 13.06.2020. <https://www.encyclopedia.com/literature-and-arts/performing-arts/music-theory-forms-and-instruments/cittern>.
- Encyklopedia Biblijna*, red. Paul Achtemeier, tłum. Grzegorz Berny. 2004. Warszawa: Vocatio.
- Encyklopedia popularna PWN*, red. Adam Karwowski. 1982. Warszawa: PWN.
- Harfa. W: *Encyklopedia PWN*. 2020. Dostęp: 13.06.2020. <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/harfa.html>.
- Hebrajsko-polski Stary Testament. Pisma*, red. Anna Kuśmirek. 2014. Warszawa: Vocatio.
- Księga Psalmów. Nowy Przekład Dynamiczny*, tłum. Anna Horodecka i Jurij Gołowanow. 2013. Warszawa: Vocatio.
- Lira. W: *Encyklopedia PWN*. 2020. Dostęp: 13.06.2020. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/lira;3933030.html>.
- Lutnia. W: *Encyklopedia PWN*. 2020. Dostęp: 13.06.2020. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/lutnia;3934594.html>.
- Montagu, Jeremy. 2006. *Instrumenty muzyczne Biblii*, tłum. Grzegorz Kubies. Kraków: Wydawnictwo Benedyktynów.
- Pawłowski, Grzegorz. 2017. Od ,ψάλτης‘ do ,כְּנֹר, Od ,pslates‘ do ,psalta‘? Dowody empiryczne pracy poznawczej tłumacza – sprawcy polskich leksemów. *Lingwistyka Stosowana*, 21 (1), 95-114.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu „Biblia Warszawsko-Praska”*. W przekładzie z języków oryginalnych opracował Kazimierz Romaniuk. 1997. Warszawa: Towarzystwo Biblijne w Polsce.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich*. 1965¹. Poznań: Pallottinum.

- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. 1971². Warszawa: Pallottinum.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. 1987³. Warszawa: Pallottinum.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. 1996⁴. Poznań: Pallottinum.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. 2000⁵. Poznań: Pallottinum.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami. Opracował zespół pod reakcją Michała Petera (Stary Testament), Mariana Wolniewicza (Nowy Testament), t. 2. 2009. Poznań: Święty Wojciech.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języka oryginalnego z komentarzem. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła. 2008. Częstochowa: Święty Paweł.*
- Popławska Dorota i Hubert Lachowicz. 2017. Drewniane chordofony w polskich zbiorach archeologicznych. *Sylwan*, 161 (8), 693-704.
- Psalmy*, tłum. Izaak Cyłkow. 2008. Kraków: Austeria.
- Psalterz. Przekłady biblijne z języka hebrajskiego*, tłum. Roman Brandstaetter. 2003. Poznań: Pallottinum.
- Rachuta, Robert. 2015. *Tanach i muzyka*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny.
- Septuaginta*, red. Alfred Rahlfs. 1984. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Septuaginta*, tłum. Remigiusz Popowski. 2017. Warszawa: Vocatio.
- Słownik łacińsko-polski*, t. 1: A-C, red. Marian Plezia. 2007a. Warszawa: PWN.
- Słownik łacińsko-polski*, t. 1: A-H, red. Józef Korpanty. 2001a. Warszawa: PWN.
- Słownik łacińsko-polski*, t. 2: I-Z, red. Józef Korpanty. 2001b. Warszawa: PWN.
- Słownik łacińsko-polski*, t. 3: I-O, red. Marian Plezia. 2007b. Warszawa: PWN.
- Słownik łacińsko-polski*, t. 4: P-R, red. Marian Plezia. 1999. Warszawa: PWN.
- Szczepanowicz, Barbara. 2016. *Muzyka i taniec w Biblii*. Kraków: Dehon.
- Waśkiewicz, Michał. 2009. Kinnor – lira w świetle „Księgi Psalmów”. *Studia Teologiczne*, 27, 231-253.
- Zither. W: *The Columbia Electronic Encyclopedia*. 2020. Dostęp: 13.06.2020. <https://www.inmfoplease.com/encyclopedia/arts/performing/music/zither>.